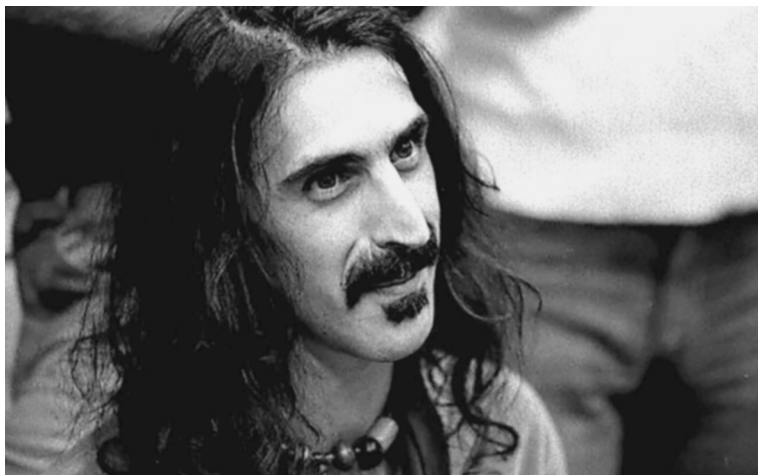

ΚΑΙΡΟΣ ΝΑ ΜΙΛΗΣΟΥΜΕ ΕΙΛΙΚΡΙΝΑ

Ο ΦΡΑΝΚ ΖΑΠΠΑ εγκατέλειψε αυτόν τον κόσμο πολύ νωρίς, πεθαίνοντας σε ηλικία 52 χρόνων. Η μουσική του κληρονομιά, αποτελούμενη από τις πιο σύνθετες πολυρρυθμίες και ατονικά ηχοτοπία, είναι τεράστια. Μας άφησε όμως πολλά περισσότερα. Κάποια από τα λεγόμενά του είτε επί σκηνής είτε σε συνεντεύξεις, καθώς και ορισμένα κείμενά του θεωρούνται σήμερα θρυλικά. Η δουλειά του αποτελεί σημείο αναφοράς σχεδόν για κάθε ζήτημα. Επιτρέψτε μου να γίνω μέρος κι εγώ αυτής της παράδοσης κάνοντας μια εισαγωγή σε αυτή την εργασία.

Στην αυτοβιογραφία του με τίτλο *The Real Frank Zappa Book*¹ (Το πραγματικό βιβλίο του Φρανκ Ζάπα) ξεκινά μία ενότητα με την επικεφαλίδα «Τζαζ: Η μουσική της ανεργίας». Η σχέση του με την τζαζ ήταν αινιγματική όπως ο μουσικολόγος Geoff Wills² αναδεικνύει με αξιοσημείωτο ζήλο. Την ίδια στιγμή που ο Ζάπα διακήρυττε την απέχθειά του για την τζαζ, στις αλληπάλληλες ενσαρκώσεις της μπάντας του και των ορχηστρών του, ιδιαίτερα των «The Mothers of Invention», επέλεγε να περιστοιχίζεται από μουσικούς με καθαρές τζαζ καταβολές. Μια σύντομη και ατελής λίστα περιλαμβάνει τους: Bruce, Tom και Walter Fowler, Ruth και Ian Underwood, Gary Barone, Jean-Luc Ponty, George Duke, John Guerin, Allan Zavod, Vinnie Colaiuta, Chester Thompson, Chad Wackerman και Jay Migliori. Επιπλέον, η μουσική του ενσωμάτωνε πολλά είδη της τζαζ οικογένειας. Πώς θα μπορούσε το «Hot Rats» να θεωρηθεί οτιδήποτε άλλο πέρα από ένα εκπληκτικό επίτευγμα της τζαζ; Βάλτε να παίξει το άλμπουμ *Roxy and Elsewhere* και θα ακούσετε τον Ζάπα να λέει στο κοινό ότι: «Η τζαζ δεν είναι νεκρή... απλώς μυρίζει περίεργα» («Jazz is not dead... it just smells funny»). Ακόμη και για τους λάτρεις της τζαζ και του Φρανκ Ζάπα, αυτή η φράση είναι διασκεδαστική αλλά ταυτόχρονα μυστηριώδης.

Η δική μου ερμηνεία της φράσης του Ζάπα περιλαμβάνει δύο εξηγήσεις. Η πρώτη είναι ότι με τον χαρακτηριστικά ασεβή του τρόπο «παρενοχλούσε» το κατεστημένο της πολιτικής ορθότητας. Επρόκειτο μάλλον για μια χιουμοριστική πρόκληση, την οποία ίσως ακόμη και ο ίδιος δεν είχε σκεφτεί αρκετά. Δεύτερον, και πιθανότερο, μπορεί να εννοούσε ότι όλα τα καλλιτεχνικά είδη περνούν από μια παρόμοια κυκλική φάση: αναμετρώνται με ό,τι θεωρείται ξεπερασμένο προσφέροντας κάτι το οποίο είναι προφανώς ριζοσπαστικό, καινοτόμο και νέο. Και τότε γίνονται αξιολογήσιμα αλλά ταυτόχρονα και προβλέψιμα.

Εξάλλου, με το πέρασμα του χρόνου, η ζωτικότητα φθίνει, το άρωμα της αδρεναλίνης αντικαθίσταται από την ξινή μυρωδιά της νωθρότητας. Παρακολούθησα στην καναδέζικη τηλεόραση μία συνέντευξη του σαξοφωνίστα της τζαζ Branford Marsalis, ο οποίος έλεγε ότι αφομοίωσε τους 186 κανόνες της αρμονίας του Μπαχ, πριν τους παραβιάσει. «Τους κανόνες ποιανού άραγε να έσπασε ο ίδιος ο Μπαχ για να καθιερώσει τους δικούς του;» αναρωτήθηκε ο Marsalis. Οι ριζοσπαστικές τάσεις τού χτες μεταμορφώνονται στον συντηρητισμό του αύριο.

Ο John Gennari ξεκινάει το κείμενό του για την τζαζ και τους κριτικούς της³ διακηρύσσοντας πως το ενδιαφέρον του για την τζαζ καθώς και η ερευνητική ενασχόληση που το περιβάλλει άνηψε «στα τέλη της δεκαετίας του εβδομήντα, όταν το νέο για τον «θάνατο» της τζαζ είχε φτάσει παντού στον κόσμο». Υποψιάζομαι ότι ο Ζάπα επίσης απαντούσε στη «συζήτηση της εποχής», αλλά με το δικό του σοβαρό φλεγματικό χιούμορ υποστήριξε ότι ως «ακρογωνιαία λίθος της σύγχρονης πολιτισμικής φαντασίας»,⁴ η τζαζ θα έσπερνε ξανά τους ριζοσπαστικούς νέους ήχους που θα έθεταν τις βάσεις για ένα προκλητικό προοδευτικό είδος. Κάποιοι εικάζουν ότι αυτή ήταν η πρόθεση του Ζάπα.

Δεν λέω κάτι ρηξικέλευθο εδώ. Στο *Reflections on exile* (Αναστοχασμοί για την εξορία), ο Έντουαρντ Σαϊντ παρουσιάζει ένα κομψό δοκίμιο με τίτλο *Travelling theory reconsidered*⁵ (Επανεξέταση ενός δοκιμίου: Τα ταξίδια της θεωρίας), στο οποίο μας υπενθυμίζει ότι από τη στιγμή που η θεωρία του Γκέοργκ Λούκατς για την πραγματοποίηση υιοθετήθηκε από τον Lucien Goldman στο Παρίσι και τον Raymond Williams στο Κέιμπριτζ, έχασε την «αρχική της δύναμη και την επαναστατικότητά της». Οι θεωρίες που γεννιούνται από ιστορικές περιστάσεις και είναι οργανικά συνδεδεμένες με αυτές καταλήγουν «να δαμάζονται και να εξημερώνονται» με το πέρασμα του χρόνου και τις

μεταλλασσόμενες συνθήκες. Γίνονται ένα σχετικά «ανιαρό υποκατάστατο για την πραγματικότητα», της οποίας ο ουσιαστικός σκοπός ήταν η ανατροπή, η οποία θα ολοκληρωνόταν με την πολιτική αλλαγή.

Προηγουμένως, διατύπωσα την άποψή μου ότι η ενταξιακή εκπαίδευση έχει φτάσει σε σημείο εξάντλησης από τα εκτεταμένα παγκόσμια και «δια-παραδειγματικά» ταξίδια της. Οι σύγχρονες θεωρίες της ενταξιακής εκπαίδευσης, για να παραφράσουμε τον Σαϊντ, έχουν σε μεγάλο βαθμό δαμαστεί και εξημερωθεί – χάνοντας έτσι την επαναστατικότητά τους. Αναφέρω εδώ σε θεωρίες επειδή δεν υπάρχει μία γενική θεωρία για την ενταξιακή εκπαίδευση. Θα μπορούσε να περιγραφεί σαν ένας χώρος συνελύσεων μέσα στον οποίο συγκεντρώνονται διάσπαρτες και απεγνωσμένες εικασίες σχετικά με τις διαπλοκές της ανθρώπινης και κοινωνικής παθολογίας με την εκπαίδευση. Σχεδόν μία δεκαετία νωρίτερα, η Julie Allan περιέγραψε την ενταξιακή εκπαίδευση ως «βασανιστικό και βασανισμένο» πεδίο εκπαιδευτικής έρευνας το οποίο «φιλοξενεί» ακριβούς, συχνά προκλητικούς, συναισθηματικά φορτισμένους και προσωποποιημένους ανταγωνισμούς.⁶ Τίποτα δεν φαίνεται να έχει αλλάξει. Ή μήπως έχει; Η απρόθυμη αποδοχή της ενταξιακής εκπαίδευσης ως οργανωτικής αρχής, δεν έχει κινητοποιήσει τον αναστοχασμό αναφορικά με την «έννοια του αποκλεισμού» —τη «βρομερή» αυτή πλευρά της σχολικής εκπαίδευσης— ή έστω μια επιθυμία για αλλαγή των θεμελιωδών στοιχείων που τη διαμορφώνουν και την αναπαράγουν.

Ποιες είναι οι επιλογές μας τότε; Η συνθηκολόγηση; Η ενταξιακή εκπαίδευση θα μπορούσε να χώσει τα χέρια της μέσα στις τσέπες, να χαμηλώσει το κεφάλι και να αποχωρήσει, εξαντλημένη από τις προσπάθειες να αντισταθεί στη βολική αλληλεξάρτηση γενικής και ειδικής εκπαίδευσης. Η σχεδόν τέλεια απόπειρα να αποσιωπηθεί η ενταξιακή εκπαίδευση μέσα από την

αποικιοποίηση της γλώσσας της και τις αναβαπτίσεις των ειδικών δομών στα σχολεία της γειτονιάς υποβαθμίζει τη θεμελιώδη διακήρυξη της ενταξιακής εκπαίδευσης για δικαιοσύνη για τα παιδιά και για τους νέους ανθρώπους με αναπηρίες.

Η οπισθοχώρηση δεν είναι επιλογή. Δεν γίνεται να αφήσουμε τον αποκλεισμό να θριαμβεύσει έτσι ανεμπόδιστα. Αντί να εγκαταλειφθεί η «ενταξιακή εκπαίδευση» και να αναζητήσουμε το νέο σύνολο λέξεων οι οποίες θα περιγράφουν καλύτερα τον αγώνα ενάντια στον αποκλεισμό των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, ας επιστρέψουμε στις βασικές μας αρχές και στην εφαρμογή τους στις διαρκώς μετασχηματιζόμενες συνθήκες του ρευστού 21ου αιώνα, όπου οι δεσμεύσεις είναι πλασματικές. Αυτό το βιβλίο είναι ένα βραχνό ψιθύρισμα της ελπίδας, το οποίο μπορεί απλά να αποτελεί μια ακόμη ευκαιρία για να αποτύχουμε καλύτερα.⁷

Πώς έχουν τα πράγματα

Ξεκίνησα αυτό το βιβλίο διατυπώνοντας την άποψη ότι ο αποκλεισμός κείται βαθιά στη ραχοκοκαλιά της εκπαίδευσης. Τώρα ήρθε η ώρα να εξηγήσω αυτή την άποψη. Δεν είναι μία πραγματικά δύσκολη υπόθεση για να την αναπτύξει κανείς. Η εκπαίδευση, όπως υποστήριξε η Connell σχεδόν ένα τέταρτο του αιώνα νωρίτερα, «δεν είναι απλά ένας καθρέφτης των κοινωνικών ή πολιτισμικών ανισοτήτων». «Αυτή», υποστηρίζει,

είναι μόνο μία εικόνα. Τα εκπαιδευτικά συστήματα είναι πολυάσχολοι θεσμοί. Εμπλέκονται με ενεργό τρόπο στην παραγωγή των κοινωνικών ιεραρχιών. Επιλέγουν και αποκλείουν τους δικούς τους πελάτες· επεκτείνουν τις διαπιστευμένες αγορές εργασίας· παράγουν και μεταδίδουν συγκεκριμένα είδη γνώσης σε συγκεκριμένους χρήστες.⁸

Η Connell, όπως και άλλοι στο πεδίο που τότε είχε ονομαστεί *Νέα Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*,⁹ έβαλε τα θεμέλια για την προώθηση της έρευνας αναφορικά με τις σύνθετες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ σχολικής εκπαίδευσης και κοινωνικών διαχωρισμών σύμφωνα με την τάξη, τη φυλή, την εθνικότητα, την ιθαγένεια, το φύλο, τον γεωγραφικό προσδιορισμό, τη σεξουαλικότητα, τη θεωρούμενη ικανότητα, ή την αναπηρία και τη θρησκεία. Με άλλα λόγια, εκεί έχουν αναδειχθεί κατηγορίες εννοιολογικού διαχωρισμού οι οποίες πλαισιώνουν την κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ σχολικής εκπαίδευσης, δομής της κοινωνίας, του βαθμού του ελέγχου που μπορεί να ασκεί ένα άτομο αναφορικά με την εμπειρία της εκπαίδευσης, τα επίπεδα επιτυχίας και τα σημεία της κοινωνικής κινητικότητας. Σε κάθε περίπτωση υπάρχει πλήθος στοιχείων που καταδεικνύουν ότι ο «καθορισμός» της αποτυχίας γίνεται μάλλον δομικά παρά τυχαία, καθορίζεται κυρίως μέσα από τον διαχωρισμό των σχολείων σύμφωνα με ταχυδρομικούς κώδικες προνομίων και μειονεκτημάτων.¹⁰ Με άλλα λόγια, οι δομές και οι κουλτούρες της σχολικής εκπαίδευσης ενισχύουν το πρόνομο και επιδεινώνουν τα μειονεκτήματα σύμφωνα με τα δεδομένα και παραδεκτά όρια της νεοφιλελεύθερης φαντασίας. Υπάρχει πληθώρα στοιχείων που αναδεικνύουν την ακαδημαϊκή αποτυχία και τις υποβαθμισμένες εκπαιδευτικές εμπειρίες με γνώμονα την τάξη, το φύλο, την εθνικότητα ή τη θεωρούμενη ικανότητα ή αναπηρία των μαθητών.¹¹

Η ανισότητα και ο συνοδοιπόρος της ο αποκλεισμός είναι τόσο στενά συνυφασμένοι στον ιστό της εκπαίδευσης, σε σημείο που συχνά περνάνε απαρατήρητοι. Θα προσπαθήσω να αποφύγω τον αναγωγισμό που συχνά πηγαίνει χέρι χέρι με μια προσπάθεια να συνθέσω μια περίληψη τριών παραγράφων αναφορικά με τις χρηματοδοτικές και σύνθετες δομές της εκπαίδευσης στην Αυστραλία. Η περιγραφή της χρηματοδότησης του

αυστραλιανού εκπαιδευτικού συστήματος σε κάποιον που δεν έχει σχέση με την Αυστραλία αρκεί για να τον κάνει να γουρλώσει τα μάτια με απορία, ειδικά την ώρα που αναφέρεται η «ενάντια στη βαρύτητα», προς τα πάνω αναδιανομή της φορολογίας. Οι περισσότεροι δικαίως μένουν εντυπωσιασμένοι από την κυβερνητική επιχορήγηση της εκπαιδευτικής ανισότητας.

Η Αυστραλία είναι μία Ομοσπονδία με έξι Πολιτείες (Νέα Νότια Ουαλία, Βικτώρια, Κουίνσλαντ, Νότια Αυστραλία, Δυτική Αυστραλία και Τασμανία) και δύο Επικράτειες (Βόρεια Επικράτεια και Επικράτεια της Αυστραλιανής Πρωτεύουσας). Η πολιτεία και η κυβέρνηση της κάθε Επικράτειας είναι κυρίαρχα υπεύθυνες για τη χρηματοδότηση αυτού που περιγράφεται ως κρατικός σχολικός τομέας. Συμπληρωματικά υπάρχει ένα ρωμαιοκαθολικό σύστημα επισκοπικών σχολείων, το οποίο χρηματοδοτείται από τα Γραφεία Εκπαίδευσης της Καθολικής Εκκλησίας και τα δίδακτρα καταβάλλονται από τους γονείς ή τους κηδεμόνες σε κάθε πολιτεία και επικράτεια. Υπάρχουν επίσης συστημικά ρωμαιοκαθολικά σχολεία, τα οποία χρηματοδοτούνται με δίδακτρα καθώς και από καθολικά διδακτικά τάγματα όπως για παράδειγμα οι Christian Brothers και οι Carmelite Sisters. Παράλληλα με τα σχολεία υπάρχει ένας άλλος τομέας, ο οποίος συνήθως αναφέρεται ως ανεξάρτητος ή τομέας των ιδιωτικών σχολείων. Οι γονείς πληρώνουν δίδακτρα σε αυτά τα σχολεία, λαμβάνουν όμως παράλληλα κατά κεφαλήν χρηματοδότηση από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση. Οι ομοσπονδιακές χρηματοδοτήσεις επίσης καταλήγουν στα καθολικά σχολεία: τα συστημικά και των θρησκευτικών ταγμάτων.

Θα ήταν κάπως παραπλανητικό να υποστηρίξουμε ότι οι όροι «ανεξάρτητος» και «καθολικός» τομέας μας δίνουν την πλήρη εικόνα του προνομίου. Υπάρχει ένα εύρος στο εσωτερικό των τομέων. Το τοπικό καθολικό σχολείο της ενορίας στα δυτικά προάστια της Μελβούρνης περνάει μετά βίας τη σύγκρι-

ση με ένα Ιησουίτικο σχολείο που είναι κοντά στο λιμάνι του Σίδνεϊ. Μια νέα αγορά αναδύθηκε που προσφέρει «προσιτή οικονομικά» ανεξάρτητη εκπαίδευση. Όπως φαίνεται από ό,τι συμβαίνει σε αυτή την περίπτωση και διεθνώς,¹² τα κρατικά σχολεία επίσης χαρακτηρίζονται από ένα εύρος προνομιούχων ή μη θέσεων ανάλογο με τον ταχυδρομικό κώδικα της περιοχής, γεγονός το οποίο έχει ευθύ αντίκτυπο στο πρόγραμμα σπουδών, στην ποιότητα της διδασκαλίας και στις ευκαιρίες για τους μαθητές.¹³ Οι υλικοί πόροι που μπορεί ένα σχολείο να απορροφά από την κοινότητά του για να υποστηρίξει και να διευρύνει το πρόγραμμα σπουδών του ποικίλλουν ανάλογα με τον ταχυδρομικό κώδικα. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι συχνά ένα από τα αποκαλούμενα μη προνομιούχα σχολεία μπορεί να επωφελείται από πολιτισμικούς πόρους που προέρχονται από την κοινότητά του για να οικοδομήσει συνεκτικά και ισχυρά εκπαιδευτικά προγράμματα.

Αρκετά κρατικά σχολεία αυτοπροσδιορίζονται ως εκλεκτικά ακαδημαϊκά σχολεία, όπως τα σχολεία «ακαδημαϊκής παιδείας» (grammar schools)* στην Αγγλία. Είναι σαν ένα είδος δημόσιου ιδιωτικού σχολείου. Αυτή η δραστηριότητα παράγει έναν ανταγωνισμό για αγορά ακίνητης περιουσίας στην περιοχή γύρω από το σχολείο. Οι επακόλουθες πράξεις εξευγενισμού λειτουργούν ως ένα φίλτρο για την επιλογή των κατάλληλων παιδιών για να φοιτήσουν στο κάθε σχολείο μαζί με το ιδιαίτερα σημαντικό προφίλ των σχολείων στην ηλεκτρονική σελίδα «My school website».¹⁴ Αυτή η μορφή διαφοροποίησης του εκπαιδευτικού «προϊόντος» υιοθετείται από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τις Αρχές, οι οποίες αποδίδουν το επονομαζόμε-

* Τα σχολεία «ακαδημαϊκής παιδείας» επιλέγουν τους μαθητές που θα εγγράψουν βάσει της ακαδημαϊκής τους επίδοσης, η οποία μετριέται με ένα τεστ που ονομάζεται «11+» (Σ.τ.Ε.).

νο «ανεξάρτητο» status στα σχολεία σύμφωνα με κάποια θεσμοθετημένα κριτήρια. Χρηματοδοτικά κίνητρα παρέχονται για να ενθαρρύνουν τα σχολεία να πετύχουν αυτό το status. Οι αναγνώστες είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τις παραλλαγές αυτού του σκεπτικού στα «Σχολεία με Συμβόλαια» (Charter Schools) στις ΗΠΑ, στις Ακαδημίες στην Αγγλία και στα ανεξάρτητα και αυτόνομα κυβερνητικά σχολεία στη Σιγκαπούρη. Το βιβλίο των Maija Salokangas και Mel Ainscow *Inside the autonomous school* (Μέσα στο αυτόνομο σχολείο) αποκαλύπτει τα προδιαγεγραμμένα όρια αυτής της αυτονομίας.¹⁵ Η τάση να επιτύχουν τη μοναδικότητα έτσι ώστε να αποκομίσουν όφελος από την ολοένα και πιο ανταγωνιστική εκπαιδευτική αγορά μπορεί να αποτυπώνεται στην εξειδίκευση του προγράμματος σπουδών ενός σχολείου, για παράδειγμα στην κατεύθυνση των STEM (Φυσικές Επιστήμες, Τεχνολογία, Μηχανική, Μαθηματικά), των Αθλημάτων και των Δημιουργικών Τεχνών ή με τους όρους της ταυτότητας των μαθητών του, όπως ένα σχολείο για χαρισματικά και ταλαντούχα παιδιά ή για παιδιά με αυτισμό. Η ηχώ των σχολείων για τα δυσπροσάρμοστα ή τα «ασθενικά» παιδιά* γίνεται ολοένα και πιο έντονη.¹⁶

Με τον καιρό, συνέβη μια μετατόπιση από τον τομέα των κρατικών σχολείων στον τομέα των ανεξάρτητων σχολείων, η οποία πυροδοτήθηκε από μία πεποίθηση υποτιθέμενης ανωτερότητας της εκπαίδευσης στα ιδιωτικά σχολεία και της υπό-

* Ως «ασθενικά» προσδιορίζονταν τα παιδιά με «εύθραυστη υγεία, που νοσούν ή έχουν κακή φυσική κατάσταση» [Sellery, M. (1939). *The delicate child*, *Journal of School Health*, 9(6): 161-165, p. 161]. Τα «ασθενικά» παιδιά αυτά φοιτούσαν σε ξεχωριστά σχολεία και ταξινομούσαν περαιτέρω σε πιο «συγκεκριμένες» κατηγορίες όπως «καρδιακά», «προσωρινά άρρωστα» κ.λπ. Βλ. ενδεικτικά Rogers, J. F. (1930). *Schools and classes for delicate children*, *Bulletin* no 22, U.S. Office of Education και Strachan, L. (1935). *New ways for old in the care delicate children*, *Journal of Exceptional Children*, 2(3): 60-65 (Σ.τ.Ε.).

σχέσης για περισσότερες ευκαιρίες. Η κατανομή του μαθητικού πληθυσμού ανά τομείς φαίνεται στον Πίνακα 1.1. («Σχολικές μονάδες ανά τομέα στην Αυστραλία»).

Οι μαθητές διαχωρίζονται περαιτέρω μεταξύ των γενικών και των ειδικών σχολείων. Αυτό είναι τόσο καθιερωμένο τώρα ώστε να αντιμετωπίζεται ως ένας φυσικός και αποδεκτός διαχωρισμός παρά ως ένα ιστορικό σφάλμα και ένα κατάλοιπο στην οργάνωση της διοίκησης. Τα περισσότερα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων πολλών παιδιών με αναπηρίες, φοιτούν στο τοπικό σχολείο της γειτονιάς μαζί με τα αδέρφια τους και άλλα παιδιά από τη γειτονιά. Μια μικρή μειονότητα παιδιών που έχουν διαγνωστεί ή έχουν ταυτοποιηθεί ως παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρίες τοποθετούνται και φοιτούν στα ειδικά σχολεία. Ο Chris Boyle από το Πανεπιστήμιο του Έξετερ, με τους συναδέλφους του Jo Anderson και Natalie Swain έχουν συγκεντρώσει στοιχεία από τη Στατιστική Αρχή της Αυστραλίας στο άρθρο τους για το περιοδικό *The Conversation* (Η Συζήτηση) με τίτλο «Australia lags behind the evidence on special schools» (Η Αυστραλία υστερεί στα στοιχεία για τα σχολεία ειδικής αγωγής), το οποίο υπολογίζει την αύξηση των σχολείων σε όλη την Αυστραλία από το 1999 μέχρι το 2013 στο 3%, ενώ φαίνεται πως την ίδια χρονική περίοδο τα ειδικά σχολεία αυξήθηκαν κατά 17%.¹⁷ Ο Πίνακας 1.2, «Σχολική φοίτηση σε ειδικά και γενικά σχολεία», δίνει στοιχεία για τη φοίτηση στα ειδικά και στα γενικά σχολεία στις αυστραλιανές Πολιτείες και Επικράτειες.

Η έμφαση στα στοιχεία που αντλούνται από το Τμήμα Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (TEK) της Βικτώριας (Department of Education and Training) είναι κατατοπιστική. Κοιτάζοντας στον Πίνακα 1.3, «TEK Βικτώριας - Μαθητές με αναπηρίες στα κρατικά σχολεία», διακρίνουμε μια σταθεροποίηση στα στοιχεία για ένα διάστημα πενταετίας (2012-2016). Προφανώς,

Πίνακας 1.1. Σχολικές μονάδες ανά τομέα στην Αυστραλία - Συνολικές εγγραφές μαθητών στα σχολεία της Αυστραλίας το 2013 (6.798.226)

Κρατικά σχολεία	65,4%
Καθολικά σχολεία	20,2%
Ανεξάρτητα σχολεία	14,4%

Πηγή: Australian Bureau of Statistics (Αυστραλιανή Στατιστική Αρχή), 2017.

Πίνακας 1.2. Σχολική φοίτηση σε ειδικά και γενικά σχολεία

<i>Πολιτεία/ Επικράτεια</i>	<i>Μαθητές χωρίς αναπηρίες</i>	<i>Μαθητές με αναπηρίες που φοιτούν σε ειδικό σχολείο</i>	<i>Μαθητές με αναπηρίες που φοιτούν σε γενικό σχολείο</i>
Νέα Νότια Ουαλία	7.109.623	12.966	73.910
Βικτώρια	5.546.311	7.994	57.197
Κουίνσλαντ	4.458.232	7.007	53.018
Νέα Αυστραλία	1.619.316	1.561	17.403
Δυτική Αυστραλία	2.313.972	2.949	29.334
Τασμανία	485.051	575	9.156
Βόρεια Επικράτεια	143.800	360	829
Επικράτεια Αυστραλιανής Πρωτεύουσας	361.081	662	4.770

Πηγή: Australian Bureau of Statistics (Στατιστική Αρχή της Αυστραλίας), 2012.

Πίνακας 1.3. ΤΕΚ Βικτώριας - Μαθητές με αναπηρίες στα κρατικά/δημόσια σχολεία (πλήρους φοίτησης)

Έτος	Σε γενικά σχολεία	Σε ειδικά σχολεία	Σύνολο	Ποσοστό % επί του συνόλου των μαθητών
2012	11.875	9.721	21.596	4,0
2013	12.034	10.247	22.281	4,0
2014	12.218	10.704	22.922	4,1
2015	12.671	11.264	23.936	4,2
2016	12.980	11.515	24.495	4,2

Πηγή: DET Victoria (ΤΕΚ Βικτώριας), Απρίλιος 2017

www.education.vic.gov.au/Documents/about/Department/brochureapril2017.pdf
(ανασύρθηκε: 7 Ιουλίου, 13:51 AEST).

υπήρξαν κάποιες διαφοροποιήσεις στις εγγραφές των παιδιών με αναπηρίες στα ειδικά σχολεία, ως ποσοστού του συνολικού μαθητικού πληθυσμού στη Βικτώρια μεταξύ των σχολικών ετών 2012-2015.

Πράγματι, έπειτα από δύο χρόνια χωρίς καμία διαφοροποίηση, ο αριθμός των μαθητών με αναπηρίες στα ειδικά σχολεία αυξήθηκε ξαφνικά κατά 0,2%. Αν και τα ποσοστά μπορεί να ποικίλλουν μεταξύ ιδρυμάτων σε εθνικό επίπεδο και διεθνώς, η σταθερότητα των εγγραφών των παιδιών σε ειδικά σχολεία παραμένει. Εξάλλου, τα δεδομένα, όπως υποστηρίζει ο Dan Levitin, δεν είναι πάντα αυτό που φαίνονται.¹⁸ Όσο περισσότερα στοιχεία προσθέτουμε σε έναν πίνακα τόσο πιο δυσερμηνευτή γίνεται η πραγματικότητα και πιο δύσκολα οι περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να εντοπίσουν μοτίβα και να

αναγνωρίσουν τάσεις σε αυτά. Έτσι, συχνά ακρούμαστε σε αναπαραστάσεις, οι οποίες μας δίνουν μόνο μία πλευρά της ιστορίας. Ας σκεφτούμε όμως ποιες είναι οι συνέπειες αυτής της πρακτικής για τη διαμόρφωση πολιτικών που βασίζονται σε στοιχεία. Ή μήπως οι πολιτικές διαμορφώνουν τα στοιχεία;

Υπάρχει κάποια ιστορία μέσα, έξω ή πίσω από τα στοιχεία που μας δίνουν αυτοί οι πίνακες; Ποιες είναι οι πιο πλήρεις εκδοχές κάθε ιστορίας; Ας σπλιστούμε με κάποια φαινομενικά άσχετα ερωτήματα, για να ξαναδιαβάσουμε τον Πίνακα 1.3. Αρχικά ίσως μπορούμε να σκεφτούμε τα βασικά ερωτήματα και μετά να συνεχίσουμε εξετάζοντας τα ακόμη πιο βασικά.

Μερικά βασικά ερωτήματα:

- Τι συμβαίνει σε αυτόν τον πίνακα όταν αρχίζουμε να αναλύουμε τα στοιχεία (τόσο για τους μαθητές με αναπηρίες στα γενικά σχολεία, όσο και για τους μαθητές με αναπηρίες στα ειδικά σχολεία);
 - Για ποιους μιλάμε;
 - Είναι σταθερές στατιστικές υποομάδες;
 - Τι μας δείχνουν τα στοιχεία στα διαφορετικά στάδια της σχολικής εκπαίδευσης;
 - Υπάρχουν άλλοι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τα στοιχεία που απαιτούν επεξεργασία του πίνακα (φύλο, εθνικότητα, γεωγραφικός προσδιορισμός, κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο);
 - Υπάρχουν παράμετροι που αφορούν κάθε χώρα, οι οποίες ενδεχομένως να άλλαζαν καθοριστικά τα δεδομένα;
-

Μερικά ακόμη πιο βασικά ερωτήματα:

- Ποιος είναι ο σκοπός αυτού του πίνακα;
 - Ποιος αποφάσισε σχετικά με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν;
 - Ποιος καθόρισε τη μορφή της παρουσίασης;
 - Τι αποκλείστηκε από το σύνολο των δεδομένων;
-

Με αφετηρία αυτό το ευρύτερο σύνολο ερωτημάτων, ο αναστοχασμός μου σχετικά με τον Πίνακα 1.3 μπορεί να μοιάζει κάπως έτσι:

- Με ποιον τρόπο αποφασίστηκε ότι είσαι μαθητής με αναπηρία στη Βικτώρια;
- Πώς διαμορφώνεται η συχνότητα μέσα στον χρόνο και στον τόπο;
- Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στις αστικές και στις αγροτικές περιοχές;
- Ποιες είναι οι διαφορές οι οποίες μπορούν να εντοπιστούν μεταξύ των διαφορετικών περιοχών μέσα στο πλαίσιο μιας επικράτειας;
- Υπάρχουν διασταυρώσεις ταυτοτήτων οι οποίες αναδεικνύονται ως σημαντικές όπως το φύλο, η τάξη, ο πολιτισμός ή η εθνική ταυτότητα;
- Οι μαθητές με αναπηρία που ξεκινούν τη σχολική τους εκπαίδευση σε ένα γενικό σχολείο ή σε ένα ειδικό σχολείο παραμένουν στο ίδιο πλαίσιο σε όλη τη διάρκεια της σχολικής τους εκπαίδευσης;

-
- Υπάρχει ροή μαθητών και προς τις δύο κατευθύνσεις (και εδώ δεν αναφερόμαστε σε αυτή την περιέργη πράξη φιλανθρωπίας που ονομάζεται αντίστροφη ενσωμάτωση);*
 - Έχουν υπάρξει αλλαγές στα χαρακτηριστικά του πληθυσμού στα δύο μέρη ή σε κάθε μέρος στη διάρκεια του χρόνου;
 - Υπάρχουν κατηγορίες αναπηρίας των οποίων η συχνότητα εμφάνισης να είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη σε κάθε σχολικό περιβάλλον (είτε γενικό είτε ειδικό σχολείο);
 - Ποιοι είναι οι λόγοι γι' αυτό;
 - Μπορούμε να κατανοήσουμε αν οι πλευρές της προσφοράς ή/και της ζήτησης αλλάζουν θέσεις και τι μπορεί αυτό να σημαίνει;
 - Υπάρχουν αλλαγές στις εκπαιδευτικές πολιτικές, στα προγράμματα ή στη χρηματοδότηση που να έχουν αντίκτυπο σε καθένα ή και στα δύο σχολικά πλαίσια;
 - Τι συμβαίνει στην οργάνωση των γενικών σχολείων και των ειδικών σχολείων, που ενδέχεται να επηρεάζει τα στοιχεία;
-

Μια προσεκτικότερη και λεπτομερέστερη εξέταση αναδεικνύει πλουσιότερα σύνολα δεδομένων. Αντίστοιχα, θα παρατηρήσουμε την ανάπτυξη των ιδιωτικών ειδικών και εναλλακτικών σχολείων που συμβάλλουν στη σταθερότητα της εικόνας που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.3. Μπορεί να υπάρχουν επίσης στοιχεία που να υποδεικνύουν ο διαχωρισμός λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό των γενικών σχολείων. Πώς διαμορ-

* Η «αντίστροφη ενσωμάτωση» ή κατά άλλους συγγραφείς «αντίστροφη ένταξη» αφορά την πρακτική της μεταφοράς μη ανάπηρων μαθητών στις ειδικές τάξεις όπου φοιτούν ανάπηροι μαθητές για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους με σκοπό την «αλληλεπίδραση» μεταξύ των δύο ομάδων (Σ.τ.Ε.).

φώνονται τα στοιχεία για την κατ' οίκον εκπαίδευση – μας δείχνουν κάτι για τους μαθητές με αναπηρίες και για τη σχολική τους εκπαίδευση;

Γιατί θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά τα πράγματα;

Ας μην το παίζουμε έκπληκτοι. Η κινητοποίηση του αποκλεισμού μέσα από τις δομές, τις διαδικασίες, τα προγράμματα και το ήθος, δηλαδή την κουλτούρα της σχολικής εκπαίδευσης αποτελεί μία ενσάρκωση της κοινωνικής μας κατάστασης. Ο νεοφιλελευθερισμός παρέχει ένα ηθικό πλαίσιο για την οργάνωση και τη λειτουργία των κοινωνικών θεσμών, συμπεριλαμβανομένης και της σχολικής εκπαίδευσης.

Τα σχολεία σφυρηλατούνται μέσα στην υφικάμινο του ανταγωνιστικού ατομικισμού, και οι μαθητές ανάγονται σε κομιστές αποτελεσμάτων. Μεταμορφώνονται σε ατομικά μετρήσιμες μονάδες, οι οποίες όταν αθροίζονται αποκαλύπτουν την επίδοση ενός καθηγητή, ενός σχολείου, μιας εκπαιδευτικής διεύθυνσης, μιας κρατικής αρμοδιότητας ή ενός έθνους-κράτους. Ως ατομικές μονάδες οι μαθητές αντανακλούν το ρίσκο ή την ευκαιρία. Έχοντας δεσμευτεί —και πόσο παθιασμένη μπορεί να γίνει τελικά αυτή η δέσμευση!— στις αρχές του Hayek και του Friedman, ο νεοφιλελευθερισμός διασφαλίζει ότι οι ανισότητες θα ρυθμιστούν από μια ανεμπόδιστη αγορά. Αυτό θα σημαίνει, επιμένουν οι υποστηρικτές αυτού του δόγματος, μια διάχυση του πλούτου προς τα κάτω μέσω της αγοράς, έτσι ώστε να λειαιώνονται ή να αμβλύνονται οι αναπόφευκτες ή φυσικές ανισότητες. Αξίζει να ελέγξουμε αυτήν την υπόθεση έστω και επιφανειακά σε αυτό το σημείο.

Διάχυση του πλούτου προς τα κάτω ή εικονικός πνιγμός;

Η φτώχεια δεν είναι απλά ένα φαινόμενο Βορρά - Νότου. Περιπατάει μαζί μας. Μας ακολουθεί, όσο κι αν πιστεύουμε ότι, αν απλά υψώσουμε ψηλούς τοίχους ή εγκαταστήσουμε μια CCTV κάμερα γύρω από το σπίτι μας, θα εξαφανιστεί, ότι μας την υπενθυμίζει διαρκώς μαζί με τη ντροπή μας για τα προνόμιά μας. Η καθιέρωση της ανισότητας δεν είναι δύσκολη υπόθεση. Χρησιμοποιώντας το έργο των οικονομολόγων και των γεωγράφων, μπορούμε να αντιληφθούμε τις ανθρώπινες διαστάσεις της παγκόσμιας και τοπικής φτωχοποίησης.

Οικονομολόγοι όπως ο Sachs, ο Piketty, ο Atkinson, ο Βαρουφάκης και ο Milanovic συλλογικά καταγράφουν την κίνηση του κεφαλαίου και τα συνακόλουθα πρότυπα της ανισότητας.¹⁹ Ο Thomas Piketty, για παράδειγμα, αναλύει τις μεταβολές στη συγκέντρωση και τη δομή του πλούτου μέσα στον χρόνο:

Η συνολική σημασία του κεφαλαίου σήμερα, όπως λέγεται, δεν είναι πολύ διαφορετική από εκείνη του 18ου αιώνα. Μόνο η μορφή της έχει αλλάξει: Το κεφάλαιο ήταν κάποτε κυρίως γη αλλά σήμερα είναι βιομηχανικό, οικονομικό και real-estate. Επίσης, γνωρίζουμε ότι η συγκέντρωση του πλούτου παραμένει υψηλή αν και είναι ορατά πολύ λιγότερο ακραία από ό,τι ήταν έναν αιώνα πριν. Το φτωχότερο μισό του πληθυσμού ακόμη δεν έχει τίποτα στην ιδιοκτησία του, αλλά υπάρχει τώρα μια μεσαία τάξη κληρονομική, η οποία διαθέτει μεταξύ 1/4 και 1/3 του παγκόσμιου πλούτου και το πλουσιότερο 10% διαθέτει τώρα τα 2/3 αυτού του πλούτου παρά τα 9/10.²⁰

Ο καθηγητής Anthony Atkinson από το Ηνωμένο Βασίλειο εξετάζει τον βαθμό στον οποίο οι ανισότητες στα εισοδήματα αντανακλούν ανισότητες μεταξύ του 1% του πληθυσμού και του υπο-

λοίπου. Κι εκείνος,²¹ όπως και οι υπόλοιποι, εντοπίζει μια σταθερή αύξηση του χάσματος στα εισοδήματα.

Σήμερα το μερίδιο του κορυφαίου 1% έχει επιστρέψει στην αξία που είχε 100 χρόνια νωρίτερα. Το κορυφαίο 1% στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο λαμβάνει σήμερα κοντά στο 1/5 του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος – αυτό σημαίνει ότι, κατά μέσο όρο, έχουν 20 φορές πάνω από το μερίδιο που τους αναλογεί. Μέσα στο κορυφαίο 1%, υπάρχει επίσης σημαντική ανισότητα: το μερίδιο του κορυφαίου 1% στο εσωτερικό του κορυφαίου 1% (δηλαδή το κορυφαίο 0,01%) είναι επίσης γύρω στο 1/5 του συνολικού εισοδήματος αυτής της ομάδας. Αυτό σημαίνει ότι το 1/10.000 του πληθυσμού λαμβάνει επίσης του 1/25 του συνολικού εισοδήματος.²²

Συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι η σύγκριση της κατανομής του εισοδήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες με εκείνη του Ηνωμένου Βασιλείου είναι σχεδόν σαν να αντικαθιστούμε το «Π» με το «B».

Το μερίδιο του κορυφαίου 1% στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι μικρότερο από της αντίστοιχης ομάδας στις ΗΠΑ αλλά και πάλι αντιστοιχεί στο 1/8 του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος.²³

Ο Wilkinson και η Pickett, ο Stiglitz, ο Μπάουμαν και ο Dorling συλλογικά αναπτύσσουν έναν πειστικό απολογισμό των βλαβερών συνεπειών της ανισότητας και της οικονομικής αδικίας²⁴. Πράγματι, ο Wilkinson και η Pickett αποδεικνύουν ότι όσο μεγαλύτερο είναι το χάσμα της ανισότητας σε διάφορες ισχυρές χώρες τόσο πιο δυσλειτουργικές γίνονται. Η δυσλειτουργία αντανακλάται στα στοιχεία που δείχνουν αύξηση του αριθμού των φυλακισμένων, κρίση των παροχών κοινωνικής φροντίδας, κακό επίπεδο υγείας και αποτυχία στην εκπαίδευση.

Γεωγράφοι όπως ο Harvey, ο Sibley και ο Dorling²⁵ παρέχουν όλες τις ακριβείς λεπτομέρειες του ανθρώπινου κόστους

της ανισότητας στις γεωγραφίες της διαφοράς, οι οποίες συνδυάζονται με τις προγενέστερες περιγραφές του Kozol²⁶ αναφορικά με τις ζώνες θανάτου στις αμερικανικές πόλεις που αντανακλούν τους βαθείς διαχωρισμούς του πλούτου σύμφωνα με τη φυλή.

Τα στοιχεία έχουν την τάση να αποκρύπτουν το ανθρώπινο πρόσωπο του κοινωνικού διαχωρισμού και του αποκλεισμού. Ο αποκλεισμός περιγράφεται με τεχνική, φαινομενικά αντικειμενική γλώσσα, έτσι ώστε να αποκρύψει την ανθρώπινη συνέργεια στο να μετατρέπονται αρκετοί άνθρωποι μη χρήσιμοι για τις οικονομίες του και να υποβάλλονται στην υποχρέωση να ζουν τη ζωή τους παλεύοντας διαρκώς με τη φτώχεια. Με τα λόγια του Μπάουμαν συνεχίζουμε να γοητευόμαστε από τις τεχνικές ερμηνείες των αιτιών των βαθιών κοινωνικών διαχωρισμών:

Η παραγωγή των ανθρώπινων «απόβλητων» έχει λάβει όλα τα χαρακτηριστικά ενός απρόσωπου, καθαρά τεχνικού ζητήματος. Οι βασικοί πρωταγωνιστές του δράματος αντιμετωπίζονται ως «όροι του εμπορίου», «απαιτήσεις της αγοράς», «ανταγωνιστικές πιέσεις», «παραγωγικότητα» ή «προϋποθέσεις αποδοτικότητας». Πρόκειται για εκφράσεις οι οποίες συγκαλύπτουν ή με συστηματικό τρόπο αρνούνται τη σύνδεση με τις προθέσεις, τις αποφάσεις και τις δράσεις πραγματικών ανθρώπων με ονόματα και διευθύνσεις.²⁷

Το 2012, η στήλη του *Economist* «The Briefing»²⁸ προσωποποίησε το ανθρώπινο κόστος της φτώχειας στην Αμερική. Πρωταγωνίστρια της ιστορίας είναι η Έμα Χάμιλτον. Πρόκειται για μία εργάτρια σε ένα εργοστάσιο στην πόλη Σάμτερ, στη Νότια Καρολίνα. Το χέρι της Έμα συνεθλίβη σε ένα βιομηχανικό ατύχημα στο εργοστάσιο όπου δούλευε για επτά χρόνια. Μη μπορώντας να εργαστεί, η Έμα έχασε το σπίτι της. Συλλέγει κονσερβοκούτια για λίγα χρήματα κατά τη διάρκεια της ημέρας. Το βράδυ κοιμάται στο βαν της με τον γιο της στο πάρο-

κινηγκ ενός εμπορικού κέντρου. Συμπτωματικά, λαμβάνει θεραπεία για χρόνιους πόνους στο πόδι της από μία ιατρική βοηθό με το όνομα Πατρίτσια Ντάναμ. Η Πατρίτσια έχει δύο δουλειές, μία στην κλινική και μία σε ένα εστιατόριο. Από τον —κατώτατο— μισθό της ζουν εκείνη και ο άντρας της που είναι άρρωστος. Με αυτόν τον μισθό αγοράζει ακριβά φάρμακα για εκείνον όπως επίσης και για τον γιο της, ο οποίος έχει μια διαταραχή συμπεριφοράς. Η χρόνια ασθένεια καθώς και μια προϊστορία φυλάκισης εμποδίζουν τον άντρα της να επιστρέψει στην αγορά εργασίας. Η δουλειά της δεν της δίνει πρόσβαση σε ιατρική ασφάλεια και τώρα πρέπει να ξεχρεώσει τα έξοδα από την κηδεία της μητέρας της. Ακόμη, επειδή έμεινε πίσω στην αποπληρωμή των δόσεων για το αυτοκίνητο είναι πλέον αναγκασμένη να κάνει ένα μακρύ και επισφαλές ταξίδι τη νύχτα πεζή και με δημόσια συγκοινωνία για να πηγαίνει στη δουλειά της. Αν η δουλειά της ήταν σταθερή, ο μισθός της θα έφτανε τα 32.135.70 δολάρια τον χρόνο χωρίς τις ασφαλιστικές εισφορές. Αυτό το ποσό είναι κάτω από το όριο της φτώχειας. Σύμφωνα με τον *Economist*, 15% των Αμερικάνων, δηλαδή περίπου 46,2% εκατ. άνθρωποι, ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας και έχουν ανάγκη για βοήθεια. Η ανισότητα περιγράφει τα ανθρώπινα πρόσωπα που υποφέρουν, τα οποία γίνονται λιγότερο «πραγματικά» όταν αναπαρίστανται ως στατιστικά στοιχεία. Αυτά τα πρόσωπα γίνονται όλα πολύ πραγματικά, όσο κλιμακώνεται η τάση για την απέλαση μεταναστών εργατών χωρίς χαρτιά. Θα μπορούσαμε να κάνουμε κακόβουλες εισκασίες για το ποια θα είναι η μοίρα της αμερικάνικης οικονομίας αν χαθεί αυτή η πηγή υπαμειβόμενης εργασίας. Σε τι είδους αυτορρυθμιζόμενη αγορά θα οδηγήσει;

Οπουδήποτε και να πέσουν τα δάχτυλά μας σε μια περιστερέφόμενη υδρόγειο, λαμβάνουν χώρα μεγαλύτεροι ή μικρότεροι διαχωρισμοί. Δουλεύοντας στην Αιθιοπία, στην άνεση

μιας αίθουσας συνεδριάσεων ξενοδοχείου στην Αντίς Αμπέμπα, άκουσα ανθρώπους που έχουν ταξιδέψει για ημέρες με ταλαιπωρημένα λεωφορεία κατά μήκος κακοφτιαγμένων και τρομακτικών δρόμων να μου περιγράφουν την κατάσταση της σημερινής ξηρασίας. Πρόκειται για μια ξηρασία πολύ χειρότερη από εκείνη της δεκαετίας του 1980, όταν ο κόσμος είχε κινητοποιηθεί βλέποντας τις εικόνες του Σερ Μπομπ Γκέλντοφ με τα παιδιά που πέθαιναν βουβά από ακραίο υποσιτισμό και ιάσιμες ασθένειες, οι οποίες γίνονταν θανατηφόρες στα ήδη εξαντλημένα από τη φτώχεια σώματα. Όπως ακριβώς τα πηγάδια τους, έτσι και η διανομή του πλούτου προς τα κάτω έχει «αποξηρανθεί». Εκείνοι που πεθαίνουν, γίνονται ακόμη πιο άορατοι και από το άορατο χέρι της οικονομικής ισορροπίας.

Ο Μπάουμαν²⁹ και ο Σένετ³⁰ περιγράφουν πώς οι αλλαγές στη δομή της εργασίας και της αγοράς εργασίας αναγκάζουν τους ανθρώπους να ζουν κάτω από το «φάντασμα της αχρηστίας». Ο φόβος της απόρριψης ενεργοποιεί μια συνθήκη ανταγωνισμού μέσα στην καρδιά της κάθε κοινότητας. Οι άνθρωποι σπρώχνονται μεταξύ τους για να διασωθούν από το να είναι οικονομικά άχρηστοι. Αναπόφευκτα, υπάρχουν παράπλευρες απώλειες από τη σύμπτυξη ή τη μετεγκατάσταση της αγοράς εργασίας που παράγει «πλεονάζοντες πληθυσμούς». Αυτοί οι άνθρωποι είναι με τους όρους του Μπάουμαν «τα ανθρώπινα απόβλητα» της ρευστής νεωτερικότητας. Παραδόξως, και πέρα από τον ολοένα και εντονότερο ανταγωνισμό, ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος πλαισιώνεται με τη γλώσσα της ένταξης, της πολυπολιτισμικότητας και του κοινοτισμού. Η πραγματικότητα, παρατηρεί ο Μπάουμαν, είναι ο αυξανόμενος φόβος για τον ξένο, και κάθε κοινωνία θα δημιουργήσει το δικό της σύνολο ξένων, με τον δικό της ανεπανάληπτο τρόπο.³¹ Η δική μας εποχή, λέει, είναι μια εποχή του φόβου της ανάμειξης με το διαφορετικό.³²